

„A királyhűség jól bevált útján...”

Rendi és nemzeti kötődések szimbolikus változásai
1867 és 1918 között

Szeged, 2014. november 4-5.

Konferencia

„A királyhűség jól bevált útján...”
Rendi és nemzeti kötődések szimbolikus változásai 1867 és 1918 között

Szeged, 2014. november 4-5.

Konferencia

Fővédnöke
Habsburg György
rendkívüli és meghatalmazott nagykövet

2014. november 4.

Szegedi Városháza
6720 Szeged, Széchenyi tér 10.

Köszöntők (13.00-14.00)

Köszöntőt mond Habsburg György, rendkívüli és meghatalmazott nagykövet, dr. Pál József, az SZTE rektor helyettese.

Haydn Gott erhalte művét előadják:
Kálmán Gergely hegedű
Káuzli Bálint tanár úr orgona

Strauss: Éljen a magyar c. művét előadják:
Kovács Botond, Debreczeni Viktória trombita
Farkas Ákos kürt
Liptai Csaba harsona
Masa Richárd tuba

Király és nemzet - szekció: 14.00-16.10

Elnököl: A. Sajti Enikő

Landgraf Ildikó: „Király, pásztor és nyáj egy legyen!” Az uralkodócsalád reprezentációja az 1867-1918 közötti magyar populáris olvasmányokban és hatásuk a szóbeli hagyományokra

Marjanucz László: Az egy politikai nemzet versus nemzetállam koncepciója Deák és Eötvös gondolkodásában

Gerő András: A magyar nemzeti világtkép hivatalos önreprezentációja a Monarchia Magyarországon (Millennium 1896)

Szalay Olga: Birodalmi, holott nemzeti, mégis nemzetek feletti. Bartók és Kodály korszakjelző katonadal-gyűjteménye a Nagy Háború idejéből

Lojalítások – szekció: 16.20-17.20; 17.35-18.35

Elnököl: Gerő András

Cieger András: Nemzeti identitás és állampolgári lojalitás problémája a dualizmus kori Magyarországon

Fenyves Katalin: Párhuzamos lojalítások – Császárhűség, magyar nemzeti és zsidó elkötelezettség a magyarországi zsidó nyilvánosságban

Speidl Zoltán: A „számkivetett”, és a „mesebeli” király. IV. Károly- és fia, Ottó – legitimista legendák

Szünet

Jakab Albert Zsolt: Korszakhatár és történeti tudat. Az 1867-es kiegyezés hatása a megemlékezési ünnepekre Kolozsváron

Oláh János: Magyar ünnepek – zsidó ünnepek – történelmi párhuzamok. Löw Immánuel szegedi főrabbi 1896 május 3-i, a horgasi vásártéren elhangzott „ezredévi ünnepi beszéd”-nek narratívája

Pejin Attila: Dinasztikus? Nemzeti? Lokális? A zentai csata (és Savoyai Jenő) emlékezete

19.15 Királyhűség és hazafiság. Rítusok és jelképek a populáris kultúra tárgyi világában című kiállítás megnyitása az SZTE-BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék Folyosó Galériájában, megnyitja: *Zombori István*

2014. november 5.

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
6722 Szeged, Egyetem utca 2.

A királyhűség rítusai – szekció: 9.00-10.50

SZTE-BTK Kari konferencia terem

Elnököl: Cieger András

Klestenitz Tibor: A királyhűség rítusai az országos katolikus nagygyűléseken

Bartha Anita – Ledniczky Livia: Franz Josef malkenu. Az uralkodó család életeseményei az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem könyvtárának héber és német apró nyomtatvány, jiddis folyóirat gyűjteményének tükrében

Barna Gábor: Emlékmisék, királymisék Kunszentmártonban

Földvári József: „...hajnali órákban kelve, hogy országait naggyá, népeit boldoggá tegye” – Ferenc József és az uralkodócsalád az iskolai füzetek, értesítők, olvasmányok tükrében

Frauhammer Krisztina: Imák királyért, hazáért, nemzetért

Magyarok királynéja – szekció: 9.00-10.50

Bálint Sándor terem

Elnököl: Landgraf Ildikó

Miklós Péter: A dél-alföldi katolicizmus Erzsébet-kultusza, Árpád-házi Szent Erzsébet és a királyné tiszteletének párhuzamosságai

Vér Eszter Virág: „...derék nő volt, férjének koronája...” Adalékok az Erzsébet-kultusz magyarországi ünnepléstörténetéhez az izraelita közösségek megemlékezéseinek tükrében

Hrotkó Larissa: A magyarországi zsidó nők kötődéseinek strukturális változása

A. Gergely András: Predinasztikus közösség, parasztvármegye, nemzetkonstrukció: politikai antropológiai olvasatok a kun mentalitástörténethez

Cs. Tóth Gabriella: Erzsébet királyné a populáris kultúrában – a modern nőkép tükrében

Szünet

A katolikus uralkodó – szekció: 11.00-12.50

SZTE-BTK Kari konferencia terem

Elnököl: Zombori István

Gájer László: Az apostoli királyi cím használata Ferenc József uralkodása alatt

Szigeti Jenő: „A királyt tiszteljük, annak parancsolatait teljesítjük”. Kommunisták voltak-e a hívők a dualizmus idején?

Rada János: Értékrend, identitás és szubjektív történelem egy liberális pap naplójában

Bednárík János: Meghalt a plébános, éljen a plébános! „Plébánosváltások” a 19. század második felében a *Buda-környéki falvakban*

Veres Emese Gyöngyvér: Az 100 000 koronás segély

Első világháború – szekció: 11.00-12.50

Bálint Sándor terem

Elnököl: Marjanucz László

Petercsák Tivadar: Első világháborús propaganda képeslapok

Bíró Ákos: Kitüntetésadományozások Ausztria-Magyarország zsidó katonái részére a Nagy Háborúban

Kunt Gergely: „Álmaim Dezsőről” – Egy anya gyásznaplója elesett egyetlen fiáról

Kovács Anita: Magyar írók József főherceg emlékezete nyomában

Illyés Bence: Vért és pajzs – egy első világháborús katona imakönyv olvasatai

Ebédszünet: 12.50-13.40

A béke királya – szekció: 13.40-14.50; 15.00-16.15

SZTE-BTK Kari konferencia terem

Elnököl: Klestenitz Tibor

Maczó Ferenc: IV. Károly király tiszteletének populáris emlékei

Glässer Norbert: Az isteni dicsőség visszatükröződései: a koronás fő orthodox sajtóértelmezései

Zima András: Dinasztikus hűség egy dinasztianélküli korban

Szünet

Kovács Gergely: Boldog Károly király egyházi tisztelete

Barkó Gábor Ágoston: IV. Károly király és emlékei Tihanyban

Nagyillés Anikó: A száműzött királyfi. Habsburg Ottó alakjának szimbolikus és narratív megformálásai

Zárszó

Glässer Norbert – Zima András

Rezümék

A. Gergely András

Predinasztikus közösség, parasztvármegye, nemzetkonstrukció: politikai antropológiai olvasatok a kun mentalitástörténethez

A politikai gondolkodás hazai kezdetei és a 19. századi nemzetépítési folyamatok kisebbségi/etnikai önmeghatározást segítő (vagy fölszámoló) hatása a polgárság keletkezésének háttérében zajló mentalitástörténeti küzdelmekkel terhes. A nemzethez tartozás mint politikai magatartás, a királyhűség mint társadalmi-politikai vagy kulturális kötődésrendszer olyan rendi formációkban is megmutatkozott, amilyen a parasztvármegye, a redempció, a dinasztikus nagypolitikával szemben álló lokális ellenállás, az önszervező közösségek éltetése, jogi tradícióinak követése, vagy a modus vivendi mellett az etnospecifikus magatartásmódok reprezentációja. A magyarországi (kis)kunok saját értékrend, parasztpolgári mentalitás, kollektív emlékezet-építési stratégiák melletti szolidaritás formájában olyan értéknormák megőrzése és újraélesztése érdekében vállaltak mutatkozási stratégiákat, melyek a mai politikai szóhasználatnál élve az ellenkultúra, ellenbeszéd, tiltakozási attitűdök körébe sorolhatók. A „tribális” tradíció és a közép-európai dinasztikus államformálás, nemzetépítés időszakában (kivált a 19. század második felében) feltámadó konfliktusa mint etnikai terep (Appadurai szótárában: ethno-scape) a konzervatív és a liberális politikai trendek közé szorult archaikus színtér aktorainak végjátékáról szól. A királyhűségben történetileg jeleskedő, rendi kötődéseket rebellis módon elutasító, nemzeti harmóniát az autonómiák fenntartásával együtt óhajtó etnikai szereptudat esetükben a versengő politikai csoportoknak kiszolgáltatódással járt, beolvasztásuk az első világháború éveire lényegében megtörtént. Az előadás tárgya e folyamat politikai antropológiai és szimbolikus politikai olvasatainak, az etnokulturális tradíció továbbélésének elnagyolt vázlatát.

Barkó Gábor Ágoston

IV. Károly király és emlékei Tihanyban

Előadásomban az utolsó magyar király és felesége tihanyi 20. századbeli emlékezetét mutatom be. Mindenekelőtt IV. Károly király és Zita királyné 1921. október 26-31. közötti apátsági tartózkodására fókuszálok. A kutatás főként a Pannonhalmi Főapátság könyvtárában található személyes jellegű memoáirodalomra, valamint korabeli levelezésekre támaszkodik: Halbik Ciprián tihanyi apát levelezése, Vidóczy Asztrik tihanyi szerzetes feljegyzései. Ezeket egészítik ki: a tihanyi apátság Perjelnaplója, valamint tihanyi lakosok visszaemlékezései. A második rész a IV. Károly király kálvária felállítását és a tihanyi apátságban turisztikai emlékhellyé váló „királyszobák” létrehozását, majd a Kálvária mint „irredenta és sovíniszta” köztéri alkotás lerombolását vázolja, végül a Keresztút újjáépítését és az uralkodó mai helyi egyházi kultuszát mutatja be. Az előadás során egyértelművé válik, hogy a 20. század magyarországi eseményei nem kedveztek IV. Károly és Zita tihanyi kultuszának. További kérdéseket vet fel ugyanakkor a jelen (magyar) társadalmának reakciója. Képes lesz-e szakítani a „sovíniszta”, „irredenta” képpel – ezzel mintegy újragondolni saját európai történelmét –, és méltóképpen kezelni a boldog emlékü király és felesége szerepét, tihanyi tiszteletét, emlékhelyét?

Barna Gábor

Emlékmisék, királymisék Kunszentmártonban

A kunszentmártoni (Jász-Nagykun-Szolnok megye, 1993-ig Egri Főegyházmegye, azóta Szeged-Csanádi Egyházmegye) Szent Márton Plébánia levéltárában megmaradt iratokból feltárulnak azok a központi akaratok és előírások, eszmék és gondolatok, amelyek az előző századforduló idején az ünnepek évi rendjét formálták. Ezek eredőjeként alakult ki Kunszentmárton mezőváros helyi ünnepstruktúrája a századfordulón.

Az ünnepi rend vezérfonala hármassal:

1. a királyi házhoz, a királyi család életének eseményeihez kapcsolódó emléknapiak, ünnepek (születésnap, névnap, koronázás évfordulója, halálozás és halálozási évfordulók), azaz egy rendies, dinasztikus vonulat,
2. a katolikus egyházi nagyünnepek alkalmi, azaz az egyházi vonulat,
3. az 1848/49-es események évfordulói, jeles magyar személyiségekhez kötődő emlékezések, azaz a magyar nemzeti, polgári nemzeti gondolat.

A három vonulat békésen megfér egymás mellett. A plébános az emlékmisékre a városi/községi hatóságot, az állami hivatalokat, az 1890-es évektől, s bizonyos ünnepekre a civil polgári egyesületeket hívta meg.

A kialakult ünnepi rend a következő volt:

- március 30. „honvédekéрти ünnepélyes szentmisék” (1868-tól ekkor, addig novemberben)
- április 11. 48-i törvények szentesítése évfordulója, nemzeti ünnep
- húsvét mozgó ünnepe
- augusztus 8. a király, Ferenc József születésnapja
- szeptember 10. Erzsébet királyné meggyilkolásának emléknapija (1899-től)
- október 4. a király, Ferenc József névnapja
- október 6. aradi vértanúk
- november hó „honvédekéрти ünnepélyes szentmisék” (1868-ban áttéve március 30-ra)
- december 2. koronázási évforduló
- december 25-26. karácsony.

Az ünnepstruktúra tehát ötvözi a rendies, a patrióta nemzeti és az egyházi ünnepszervezési elveket, ötvözve hagyományos és új rítusokat. Ezeket, valamint helyi társadalmi beágyazottságukat vizsgálja a tanulmány.

Bartha Anita – Ledniczky Livia

Franz Josef malkenu. Az uralkodó család életeseeményei az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem könyvtárának héber és német apró nyomtatvány, jiddis folyóirat gyűjteményének tükrében

Jelenleg zajlik, az egyik legnagyobb európai hebraisztikai gyűjtemény, Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem könyvtári állományának a feltárása, és katalógizálása. Előadásunk során bemutatjuk a könyvtár gyűjteményének, a császári család életeseeményeivel összefüggő, eddig előkerült, jellemzően héber, német és jiddis–deutsch köteteit.

A konferencián, a koronázásra íródott versek, jelentősebb rabbik héber nyelvű különnyomatban megjelent beszédei, héber-német Trauer-albumok, Biblia illusztrációk segítségével szeretnénk bemutatni, hogy ellentétben az imakönyvekben megjelenő egységes, hivatalos, a császári családért mondott ima szövegével, a magyar zsidóság különböző rétegei nagyon sokszínűen reflektáltak a császári család életében bekövetkezett változásokra. Ezeket a

személyes hangvételő, a császári család iránti lojalitást megjelenítő dokumentumokat vetjük össze a pesti jiddis–deutsch folyóiratok cikkeivel. Ezzel párhuzamosan kitérünk ezeknek a szövegnek a nyelvi megformáltságára is. Roppant érdekes ugyanis az, a héber nyelvű forrásokban megfigyelhető folyamat, melynek során a héber nyelvet igyekeznek alkalmassá tenni az uralkodó család megszólítására és magázására.

Bednárík János

Meghalt a plébános, éljen a plébános! „Plébánosváltások” a 19. század második felében

Előadásomban a székesfehérvári egyházmegye néhány – túlnyomóan németajkú, római katolikus lakosságú – településének (budai-alsó esperesség) kapcsán az egyház képviselői és a helyi közösség közötti viszonyrendszert vizsgálom egy jellegzetes, de mindeddig kevésbé használt forráscsoport és problémakör kapcsán. Azokat a pontokat veszem górcső alá, amikor egy-egy plébánia a plébános halála, lemondása, vagy egyéb ok miatt üresedésbe kerül.¹ Az ilyenkor szokásos soklépcsős hivatalos folyamatban a püspök és a világi kegyúr közösen döntöttek az új plébános személyéről (concurus, praesentatio, investitura). A fővároshoz közelebb eső gazdagabb, nagyobb plébániákért nem ritkán 10-15 pályázó jelentkezett. A sokszor az önéletrajz és a „motivációs levél” szerepét is betöltő pályázatok (támogatást kérő levelek) érveit, retorikáját elemezve tanulságos következtetésekre juthatunk a korabeli egyházmegyei alsópapság pályaelképzeléseit, ambícióit, mozgásterét, az egyházi feljebbvalóhoz, a kegyúrhoz való viszonyát illetően. A konkrét példákon keresztül tanulmányozhatjuk a kegyúri rendszer működését (illetve diszfunkcióit), a plébániajavadalom gazdasági (és a papok számára egzisztenciális) természetét. A német lakosságú falvakban magyarosítási törekvések jelei is kiolvashatók egy-egy pályázatból, az 1848 utáni években pedig a kinevezések politikai szempontjai is hangsúlyosnak tűnnek stb.

Ennél is érdekesebb lehetőség azonban a helyi közösségek szerepének megragadása ebben az – elvileg – szigorúan hierarchikus keretek között lezajló procedúrában. Nemcsak az említett pályázatokban bukkan föl a „nép” mint a lelkipásztori munka alanya, és a sikeres vagy áldozatos pasztoráció példatára, hanem több esetben is megállapíthatjuk, hogy a hívek valós befolyással voltak az új plébános kijelölésére (sőt néha a régi eltávolítására is). A helyenként vádként felbukkanó, paphoz méltatlan „korteskedés”, a hívek bizalmának hangsúlyozása a nép körében tevékenykedő papság társadalmi beágyazottságáról alkotott képünket árnyalják. Az egyik vagy másik pályázó érdekében (vagy ellenében) megfogalmazott, nagyszámú hívő és a falusi előljáróság által aláírt (általában a kegyúrhoz intézett) kérvények, folyamodványok tükrében némileg átértékelődik a katolikus egyházban egyházzal passzív „laikus elem” szerepe, egyben kitapintható a buda-környéki falvak lassan polgárosodó lakosságának egyházzal kapcsolatos attitűdje is.

---

¹ Az előadás témája az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola Európai Etnológia programján készülő doktori disszertációhoz kapcsolódik (Egyház és helyi társadalom a buda-környéki falvakban 1848-1914, témavezető: Bárh Dániel). Elsődleges forrásaim a Székesfehérvári Püspöki Levéltár egyházközségi és személyi anyagai.

Bíró Ákos

Kitüntetésadományozások Ausztria-Magyarország zsidó katonái részére a Nagy Háborúban

Ausztria-Magyarország fegyveres erői már az I. világháborút megelőzően sem alkalmaztak megszorításokat a zsidók katonai szolgálatának tekintetében. A zsidóság társadalmi beilleszkedésének folyamata a XIX. század második felében jelentősen felgyorsult, olyan lehetőségek nyíltak meg, melyek korábban szinte elképzelhetetlenek voltak a zsidó hagyományokhoz hű zsidó közösségek többsége számára. Az átalakulás velejárájaként a Kiegyezés ideje táján már számos zsidó származású tiszt és még több legénységi állományú katona szolgált az osztrák császárt és magyar királyt a fegyveres erők minden haderőneménél.

Őfelsége tiszti kardbojtja a legszélesebb körben elismert társadalmi állást biztosított viselője számára, mely személyét kikezdzhetlenné tette. Ennek ellenére, a tisztikar tagjává válni nem volt tömegesen ambicionált életpálya, de a kevés zsidó hivatásos tiszt közül többen különleges és figyelemreméltó karriert futottak be. Külön kategóriát képezett a tartalékos tisztek csoportja; az érettségizett, vagy egyetemet, főiskolát végzett zsidó fiatalok igen nagy számban jelentkeztek egyéves önkéntesi iskolába, hogy tartalékos tiszti rangot nyerjenek. Akiknek erre nem volt módjuk, sorkatonai szolgálatot teljesítettek, de akár a tiszthelyettesi pálya is elérhetővé vált számukra. 1914 forró nyara sok tízezer magyar zsidó katonát hívott a kibontott zászlók alá, és – bár napjainkra szinte teljesen feledés homályába merült ez a tény – a háború minden frontján kiemelkedő teljesítmény nyújtottak.

E teljesítmény elismerésének látható jelét a Monarchia kitüntetései képezték; ezek a kitüntetések egy jól felépített rendszer elemeiként kiválóan alkalmasak voltak arra, hogy – a tisztikar és a legénység számára eltérő módokon – lehetővé tegyék a katonai erőfeszítések magas szintű elismerését, akár a fronton, akár a vonalak mögött hajtották végre ezeket. A legtöbb ilyen érdemjel a Monarchia világhírű ékszerészeinek és éremművészeinek remeke volt, szimbólumrendszerük különlegessége, kivitelezésük magas színvonala egyaránt indokolta teszi komolyabb tanulmányozásukat.

Az előadás során szeretnénk bemutatni e kitüntetések rendszerét, adományozási rendjét, szimbolikáját, illetve a zsidó katonák által kiérdemelt különféle érdemrendek és más elismerések statisztikáit, a rendelkezésünkre álló források és konkrét, nevesített hagyatékok prezentációjának segítségével.

Cieger András

Nemzeti identitás és állampolgári lojalitás problémája a dualizmus kori Magyarországon

Bár a konferencia-felhívás kifejezetten el kívánja kerülni a politikatörténeti megközelítést, a leírás az ún. „új politikatörténet” kérdésfeltevései közül számosat tartalmaz. Tervezett előadásomban ezért arra vállalkozom, hogy áttekintem saját korábbi kutatásaim és az utóbbi két évtized vonatkozó szakirodalma alapján a nemzeti identitás formálódásának és az állampolgári lojalitás változásának a meglehetősen összetett (időnként ellentétes) folyamatait Magyarországon. Alapkérdéseim tehát: a dualizmus öt évtizede során kialakult-e a korábbi közösségi (rendi, vallási, lokális) identitásokat felülíró, a modern magyar államhoz, annak eszméjéhez és intézményeihez (pl. az alkotmányossághoz, a parlamentarizmushoz, a kiegyezési rendszerhez, a Monarchiához) kötődő lojalitás? Milyen kísérletek történtek a politikai rendszert legitimáló szimbólumok és újfajta rítusok megteremtésére? Mennyire voltak ezek sikeresek?

Természetesen e kérdésekre csak mozaikos válaszok adhatók, de igyekszem majd többféle forrástípust (naplókat, művészeti alkotásokat, tankönyveket stb.) felhasználni érvelésem alátámasztására.

Cs. Tóth Gabriella

Erzsébet Királyné a populáris kultúrában. A modern nőkép tükrében

Erzsébet királyné kultusza hosszú múltra tekint vissza, már életében több mítosz és legenda keringett róla. Halála után emlékhely állítási hullám indult el a tiszteletére, napjainkban nevével fémjelzett rendezvényekkel, közösségi oldalakkal találkozhatunk.

Előadásomban Erzsébet királynő hazai kultuszával foglalkozom a kezdetektől napjainkig terjedő időszakban. A témát a modern társadalmunk nőképének elemzésén keresztül kísérlem megragadni. Fő kérdésfelvetésem, hogy melyek azok a társadalmi női szerepek, amelyek megjelenítőjévé vált a maga korában és melyek, azok, amikkel napjainkban felruházzák. Miként válik Erzsébet királyné szerepe aktuálissá a 21. század feminizálódott világában, közvetít-e értéket, és amennyiben igen, miben válhat példaképpé női társadalmunk számára? Mindezek, hogyan jelennek meg tisztelői narratíváiban, a különböző Webes felületeken, a királynéről írott népszerűsítő, ismeretterjesztő könyvekben, albumokban.

Fenyves Katalin

Párhuzamos lojalitások – Császárhűség, magyar nemzeti és zsidó elkötelezettség a magyarországi zsidó nyilvánosságban

Előadásomban azt kívánom bemutatni, hogyan jelenítik meg a neológia különböző fórumai (elsősorban az 1874 és 1908 között kiadott, mára azonban teljesen elfeledett *Der Ungarische Israelit* című kétheti lap, az IMIT-évkönyvek, a zsidó népiskolai tankönyvek, a legnevesebb rabbik publikált hitszónoklatai, illetve a világháborús évek *Egyenlősége*) a magyarországi zsidó nyilvánosság néhány reprezentánsának sokrétű elkötelezettségét.

Az előadás alapjául szolgáló kutatások a megjelent szövegeket teszik elemzés tárgyává, elméleti alapjukul a Marsha Rozenblit „hároms identity” (politikai, kulturális, etnikai és/vagy felekezeti) formulájának differenciálására törekvő újabb kísérletek szolgálnak. Ezek a megközelítések – így például a lojalitás szociológiáját vizsgáló James Connoré, a kategóriát történeti alapfogalomként felfogó Martin Schulze Wesselé, a porosz–zsidó hivatalnok Fritz Rathenau önéletrajzát a kettős lojalitás szempontjára felfűző Thomas Rinké és a legismertebb öt prágai zsidó család történetét rekonstruáló Martina Niedhammeré – a többszörös lojalitás fogalmát hívják segítségül egy olyan értelmezés kidolgozása céljából, amely az inflálódása miatt lassan kiürülő identitásdiskurzus alternatívájának ígéretét hordozza.

A kutatások fő kérdése, hogy hogyan jelennek meg és miképpen békíthetők össze e különböző lojalitások, illetve hogy mi történik azokban az esetekben, amikor a különböző elkötelezettségek érdekkonfliktusokhoz vezetnek: mennyire képesek és hajlandók a nyilvánosságban megszólalók ezen összeütközések reflektálására.

Földvári József

„... hajnali órákban kelve, hogy országait nagygyá, népeit boldoggá tegye” – Ferenc József és az uralkodócsalád az iskolai füzetek, értesítők, olvasmányok tükrében

Előadásomban iskolai füzetek, értesítők, ünnepi beszédek, a tanulóifjúság számára kiadott könyvek szövegelemzésén keresztül azt mutatom be, hogy a királykultusz milyen aspektusai jelennek meg az iskolákban–elsősorban a századfordulón, illetve a 20. század első évtizedében. Az uralkodóhoz és az uralkodócsaládhoz kapcsolható évfordulókra, tragikus és örömteli eseményekre való emlékezés gyakran van jelen az oktatási intézményekben, ugyanakkor az események iskolai reflexiói távol sem bírnak azonos hangsúllyal. Vizsgálatom olyan nyelvi működésekre, narratív technikákra és retorikai alakzatokra irányul, amelyek által az *uralkodó* mint *evilági minta és mint az evilági felett álló Atya* megkonstruálódik, és amelyek az iskolai eseményeket feldolgozó szöveganyagokban, ünnepélyeken elhangzó beszédekben, az ifjúságnak szánt prózai művekben, költeményekben is tetten érhetőek. Elemzésem elméleti keretét a család és a paternális fogalmát mozgásba hozó posztmodern kritika – elsősorban Kristeva és Lacan – adja.

Frauhammer Krisztina

Imák királyért, hazáért, nemzetért

A 19. század második felét a modern politikai gondolkodás kialakulásával, a vallás világmagyarázó, társadalmi összefogó szerepének háttérbe szorulásával, a vallásilag semleges állam és a felekezeti szabadság elképzelésének megvalósításával jellemezhetjük. Ehhez kapcsolódóan, szintén alapvető tételként jelent meg a korszak liberális gondolkodásában az állam és egyház szétválasztásának az elve, mely természetesen erős egyházkritikával, az intézmények közéletből való kiszorításával és a kiváltságok leépítésével járt együtt. Ebbe a kontextusba helyezve különösen is érdekesek azok az imaszövegek, amelyek segítségével az uralkodóért, királyért, hazáért imádkozhatnak a hívek. E szövegek a korszak imakönyveiben rendre helyet kaptak és feltételezésem szerint fontos szerepet tölthettek be a közvélemény nemzetről, uralkodóról vallott nézeteinek formálásában. Nagy példányszámuk és közkedveltségük okán, széles társadalmi rétegek felé tudták közvetíteni az egyház e témákban megnyilvánuló tanítását és állásfoglalását. Szerepük ezért meghatározó volt mind a mindennapok keresztény gyakorlatának alakításában, mind pedig az alapvető társadalmi kérdésekről való közgondolkodásban.

Gájer László

Az apostoli királyi cím használata Ferenc József uralkodása alatt

Szent István II. Szilveszter pápától lehetőséget kapott arra, hogy a keresztet, mint apostoli jelvényt maga előtt vesse. Ez egyben azt is jelentette, hogy a Szent Koronát és az apostoli keresztet adományozva a pápa elismerte az önálló magyar államiséget és a némettől független magyar egyházszerkezetet. (Vö. többek között: Hartvik püspök Legendája.) Az apostoli királyság eszméje a XVI. századtól erősödött meg, mert a magyar királyok a főkegyúri jogukat, illetve a *ius placetumk regium*-ot ezzel is alá akarták támasztani. (Vö. többek között: Werbőczy, Hármaskönyv.) Amikor Mária Terézia ismét következetesen használni kezdte az apostoli királyi címet, a pápa, XIII. Kelemen nem tartotta elegendő jogalapnak a magyar jogszokást, jóllehet elismerte, hogy Szilveszter pápa apostoli kereszt használatát engedélyezte István

királynak, és hogy a régi magyar királyok nem egyszer apostoli királynak hívták magukat. Ezért 1758. VIII. 19-én egy külön brévében (*Carissima in Christo filia*) engedélyezte Mária Terézia és utódai számára, hogy a „Magyarország apostoli királya” címet használják.

Az 1848-as áprilisi törvények – melyek kimondták a vallási felekezetek teljes egyenlőségét (20. törvénycikk) – a Katolikus Egyház számára hátrányt jelentettek, és a katolikusok jogosan kezdték követelni az állammal szembeni az önkormányzat (autonómia) jogát. A magyar szabadságharc idején – főleg a Horváth Mihály nevével jelzett liberális egyházpolitika jegyében – bátran tettek le és neveztek ki püspököket, akik jóváhagyását a Szentszék igyekezett halogatni. Ferenc József a szabadságharc leverése után ismét saját érdekeinek megfelelően jelölt ki püspököket (beleértve az esztergomi prímást, Scitovszky-t is). A kérdésben az 1855-ös osztrák konkordátum megegyezést hozott. A Kiegészítés ezt a konkordátumot polgári jogi szempontból érvénytelenítette, hiszen azt a magyar parlament hozzájárulása nélkül kötötték. Azonban mint egyházi törvény, formális jogerővel rendelkezett 1919-ig. Annak 36. cikkelye kimondta a magyar király főkegyúri jogának megszüntetését, 18. cikkelye pedig azt, hogy egyházmegyék létrehozása, átalakítása, vagy megszüntetése kizárólag a Szentszék illetékessége. A konkordátum a magyar egyház önállóságát nagyban elősegítette, azonban ellenkezett a magyar jogfejlődéssel, és megsértette a magyar király főkegyúri jogát, így közvetetten magát a Szent Koronát.

A konkordátumot az uralkodó sem tartotta be mindig, miközben folyamatos elméleti vita tárgyát képezte a Szent Korona integritását, illetve a magyar egyház függetlenségét támogatók között. A vitát törekszem – annak lényeges állomásait kiemelve – szabatosan bemutatni.

Gerő András

A magyar nemzeti világgép hivatalos önreprezentációja a Monarchia Magyarországnán (Millennium 1896)

Az 1867-es kiegyezés nyomán állt elő az a helyzet – ami azután 1918-ig, az első világháború végéig tartott –, hogy a magyar kormány autoritása a középkori Magyarország teljes területére kiterjedt. Innentől magától értetődővé vált, hogy Magyarország területi integritásának képzete megegyezik Nagy-Magyarország fogalmával.

A magyar nemzeti gondolkodás sajátos csapdahelyzetbe került. Egyfelől úgy gondolta, hogy a teljes önrendelkezéssel bíró Magyarország a kívánatos. Másfelől azonban területi egységét annak köszönhette, hogy megegyezett a Habsburgokkal – aminek az volt az ára, hogy az ország belső, de nem külső önrendelkezéssel betagozódott a birodalomba. Így tehát a magyar államiség létezett, de a magyar állam nem rendelkezett teljes szuverenitással.

Magyarország területi integritása olyan fontos nemzeti célnak bizonyult, hogy ez sokak számára elviselhetővé tette a birodalmi létet is – annak ellenére, hogy szívük mélyén azt gondolták, az ország adott kiterjedésében és nemzeti, nemzetiségi összetételében, a magyarok államként megállna a saját lábán is.

Axiómaként rögzült, hogy a soknemzetiségű történelmi Magyarország a magyarok országa, s ezért területén – noha sok nemzet él – csak egy politikai nemzet, a magyar létezik.

Ebből következően az is axiomatikus lett, hogy a magyarok országában, Magyarországon a magyarok vannak uralkodó helyzetben, őket illeti a szupremácia.

Az érzelmek szintjén az is axiómaként rögzült, hogy kívánatos lenne, ha Nagy-Magyarország a magyarok szupremáciájával önálló lehetne. Tehát a Habsburg birodalom kényszerű adottság, ami csak gátolja a magyar önkifejezést.

Az előadás a millennium példáján kívánja szemléltetni, hogy a hivatalos magyar nemzeti önreprezentáció milyen értékeket és állításokat kívánt közvetíteni.

Glässer Norbert

Az isteni dicsőség visszatükröződései: a koronás fő orthodox sajtóértelmezései

A koronás fő tisztelet a judaizmus vallási hagyományából eredt. A a császárért/királyért mondandó imákat Monarchia területén a recens nemzetközi judaisztikai kutatás is vizsgálja. A judaizált első világháborús propaganda eszköztárában fellelhetőek voltak a királyért és a győzelemért mondott illusztrált imaszövegek. Az uralkodó tisztelete ugyanakkor része volt a rendi hagyományokat és a modern nemzeteszmét összeegyeztető kiegyezés deáki törekvéseinek, és Habsburg-Ausztria népeitől megkövetelt állam iránti lojalitásnak. A nemzeti ünnepkultúra – kiegyezést megelőző – közjogi temetésekkel kezdőd formálódásában a nemzeti nagyok jubileumai mellett Magyarországon is jelen volt az uralkodó születésnapjának és évfordulóinak megünneplése. Ezek lebonyolítására felekezeti keretek között, istentiszteletek tartásával került sor. A nemzetiségi vita során főként a görögkeleti egyházak hívei által lakott területeken az orthodox és neológ híradásokban is a hazafiság bizonyítékaiként nyertek értelmet a király évfordulóin tartott zsinagógai imaalkalmak, amelyeken gyakran a hatalom helyi keresztény képviselői, a közigazgatás hivatalnokai is részt vettek.

Singer S. Leó rimaszombati orthodox főrabbi 1907-ben *Kötelességtan* címen közreadott *Hovat haLevavot* feldolgozása, amely valláserkölcsei fejtegetések magyar nyelvű gyűjteménye, külön foglalkozott a korona és a hatalom iránti tisztelettel K'vod haMalchut (A királyság tisztelete) címen. A király tiszteletét az Atyák tanításaiból (Pirké Avot III. 2.) vezette le. A koronás fő látásakor mondandó áldás mellett kitért a király iránti lojalításra is, a Példabeszédekből vezetve le azt. „>>Féljed az örökkévalót és a királyt, pártütők és hazaellenesek közé ne keveredjél.<<” (Példabeszédek 24:21) Singer főrabbi a király tiszteletét a haza rendjének tiszteleteként ragadta meg. A neológ és orthodox zsidóság homíliái, újságcikkei szinte azonos formában hozták a koronás fő tiszteletének vallási értelmezéseit, amelyek a mindenkori életvilág keretei között nyerték el szimbolikus tartalmaikat. Az orthodox sajtóértelmezések szerint a „mennyei dicsőség visszatükröződő fénysugarát” látta mindig a zsidóság I. Ferenc József és IV. Károly erényeiben.

Az előadás az imakönyvek és a populáris vallási olvasmányok Isten által legitimált – premodern – uralkodó-képét veti össze a sajtódiskurzusokban megjelenő Habsburg-házi királyokról alkotott értelmezésekkel: a zsidóság saját helyzetére tett reflexióival.

Hrotkó Larissa

A magyarországi zsidó nők kötődéseinek strukturális változása

Már az 1807. évi óbudai zsidó közösségi jegyzőkönyvekben megtaláljuk a „Patriotismus” (hazaszerezetet) újkori lexemát, amely a nyelv tudatmodosító hatásának köszönhetően hozzájárult a magyarországi zsidók társadalmi tudatváltozásához. Ez még világosabban fogalmazódott meg a pesti letelepedés irataiban, amelyekben az „idegen zsidók” szóval a nem pesti társadalomhoz tartozó, illetve a pesti letelepedési engedéllyel nem rendelkező zsidókat a pesti zsidó közösség elöljárósága jelölte. (Levelezés a Budai Királyi kormányzati irodával.)

Amikor a zsidók a 18. század végén - 19. század elején a habsburgi államigazgatási intézkedéseknek köszönhetően letelepedhettek Pesten, a zsidó nők egzisztenciálisan függtek a közösségtől. A zsidó férfiak közösségi kötődése időközben változott. A gazdasági kapcsolatok és az egyéni életstratégiák szemmel láthatóan győzni tudtak például Mózes Ullmann családjában. 1848. körül több vezető (így Kunewalder és üzleti társai is) elhagyták a vallás-etnikai közösség kötelékét. Egyéni érvényesülés ezekben az esetekben nagy szerepet játszott

(példák az 1848. évi pesti kikeresztelkedési statisztika, illetve Dr. Groszmann Zsigmond cikkei alapján. A zsidó közösség ekkor a „kiléből” hitközséggé válik!).

A nők társadalmi kötődésének külön vizsgálata jogosnak tűnik, hiszen az úgy nevezett történelmi tapasztalat a társadalomban egyenlőtlenül oszlik. Sőt a kollektív történelmi tapasztalat végül is egy absztrakció. A közösségi emlékezet nem működik automatikusan, hanem összefügg az individuális felelősséggel, amely a zsidó nők marginális közösségi helyzetéből adódóan talán nem is alakulhatott ki.

Az emancipálódó társadalom kényszerítette a pesti zsidó férfiakat, hogy hozzájáruljanak az első pesti nőegylet létrehozásához (1866, Pető Andrea, Richters Julia). A gyorsan szaporodó Nőegyletek a férfiak gazdasági és etikai ellenőrzése alatt álltak, ezért a nők ebben a formában sem juthattak hozzá az egyéni politikai tapasztalathoz. A társadalmi politika ugyanis az egyéni tapasztalatok harca. A nőknek a hagyomány szerint deviáns szférákban nyílt lehetőségük a politikai tevékenységre, de a zsidó közösséghez való kötődés ezáltal többnyire meg is szűnt (Első női egyetemisták, újságírók, politikusok és a Feminista Egyesület megalakulása 1901-ben).

Illyés Bence

Pajzs és vért – Imádságok izraelita vallású katonák számára

Az Országos Rabbiegyesület kiadásában több változatban megjelent *Pajzs és vért* c. izraelita katonai imakönyvön keresztül mutatom be a magyarországi neológ stratégiát az első világháborúban. Előadásomban azt vizsgálom, hogy a neológok által újraértelmezett hagyomány, az uralkodó nemzettől átvett nemzetvallás, a Dinasztia iránti lojalitás, valamint a zsidó vallás elemei milyen formában tűntek fel az imakönyvben.

Jakab Albert Zsolt

Korszakhatár és történelmi tudat. Az 1867-es kiegyezés hatása a megemlékezési ünnepekre Kolozsváron

Néprajzi-antropológiai tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a kiegyezés után hogyan alakultak, változtak a nyilvános emlékűnnepek, megemlékezések Kolozsváron, milyen tartalmi-formai változások születtek és épültek be az emlékezéskultúrába, tehát milyen tartalmak megörökítésére és elevenen tartására vállalkozott a helyi társadalom. A 19. századi emlékállítások (emléktáblák, szobrok, emlékművek stb.) előszámlálásában a következő tartalmi csoportokat különíthetjük el: 1. az építő polgár és főú a lakóházak építésének idejét és a közösségi építkezések (kórház, egyházi épület, oktatási intézmény stb.) folyamatát, létrehozóját és támogatóit örökítette meg; 2. a halottaknak való emlékállítás a templomokban, altemplomokban vagy temetőben; 3. az egyének kultusza: az uralkodók (császár, császárné, király, királyné) kultusza mellett ebben a korszakban megjelent a személyiségek kultusza (a tudós, a művész, a hős és a közösségéért sokat tevő polgár), 4. események emlékezete (az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc, közösségi események).

A 19. század második felétől az emlékállításokra egyre inkább a nemzeti tartalom megjelenítése volt a jellemző, a magyar nemzet múltjának a nyilvánosság különböző szintjein és színterein láthatóvá tétele zajlott.

A korszakban állított emlékművek, szobrok és emléktáblák a nemzeti történelem alakjait és eseményeit, a nemzeti tudományok (irodalom, történelem) és művészet (színház) személyiségeit jelenítették meg. Ezek az események és szereplők a helyhez kötődtek (születésük, tevékenységük vagy vonzalmuk alapján), ezért emlékezetüknek térbeliesítése a lokális világnak, a lokális emlékezetnek az országgal szembeni – vagy melletti – megfogalmazásaként értendő. A hely emlékezetének ez az intenzív termelése egybeesett a helytörténeti irodalomnak a megszületésével, illetve az országtörténettel szembeni emancipálódásával.

A lokális–országos viszonyrendszer mellett az emlékállítások során a birodalmi és nemzeti törekvésekből adódó megosztottság is érvényesült. Az 1867-es kiegyezés nem tudta maradéktalanul feloldani a korábbi, nagyobb tömegeket érintő konfliktusokat. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékezetének kihelyezése éppen ennek a feloldhatatlannak tűnt traumának a feloldásaként értelmezhető. A magyar társadalom a nyilvános kegyeletben, az emlékezet kultiválásával szerezhetett elégtételt.

Az előadás kitér az emlékezet létrehozóira és felügyelőire is. A reformkorban lezajlott polgárosodás és társadalmi differenciálódás nyomán Kolozsváron is megjelentek a különböző csoportosulások, szervezetek és intézmények. Ezek igyekeztek felhívni magukra a figyelmet azáltal is, ahogy a publikus térben emlékeztek. Az emlékezésre kiválasztott téma (esemény, személyiség) az önidentifikációjuk szempontjából volt fontos és az önreprezentációjukban játszott szerepet. Azzal váltak el a homogén lakosságtól vagy más intézményektől, hogy kire és hogyan emlékeztek. A nemzeti vagy lokális múlt emlékezetének kihelyezése így behatárolható csoportokhoz vagy éppen személyekhez fűződött.

Klestenitz Tibor

A királyhűség rítusai az országos katolikus nagygyűléseken

Az 1900-tól 1943-ig többé-kevésbé rendszeresen megtartott országos nagygyűlések a hazai katolikus közélet legfontosabb fórumának számítottak. Az eseménysorozat vallásos cselekményeket, ünnepélyes üléseket, szakosztályi tanácskozásokat, egyesületi kongresszusokat és társasági eseményeket egyaránt magába foglalt. Az itt elhangzott megnyilvánulások olyan forrásanyagot képviselnek, amelyek lehetővé teszik a Habsburg-dinasztiához fűződő viszony változásainak nyomon követését. A politikai katolicizmust a századfordulót követően sajátos kettősség jellemezte, hiszen az eredetileg '67-es alapon létrehozott Katolikus Néppárt politikusaik többsége a radikális közjogi ellenzékhez csatlakozott, részt vett az obstrukciókban, majd szerepet vállalt az 1906–1910 között kormányzó koalícióban. Ezt viszont a püspöki kar és számos arisztokrata politikus – többek között a nagygyűlések szervezését irányító és azokon elnöklő Zichy János gróf – ellenkezéssel fogadta. A nagygyűléseken ezért jelentős szerepet kapott a katolikusok királyhűségének demonstrálása, amivel szorosan összekapcsolódott, az ultramontanizmus vádjának kivédése érdekében is, a hazafiasság kidomborítása.

A nagygyűlések szervezőinek számos eszköz állt a rendelkezésére, amelyeket rendszeresen alkalmazva sajátos rituálékat alakítottak ki a királyhűség kifejezésére: megemlíthetjük például az üléstermek dekorációját, a királyhoz intézett üdvözlő táviratokat, az uralkodó jubileumaihoz kapcsolódó rendezvényeket, illetve a dinasztia tagjainak részvételével tartott ünnepségeket.

Az előadás a külső formák elemzése mellett azt is bemutatja, hogy a nagygyűlés szónokai versenybe szálltak a kor népszerű „kuruc” történelemfelfogásával, igyekeztek a dinasztia történelmi szerepét beilleszteni a nemzeti hagyományokba, valamint azt, hogy miként

kísérelték meg javítani Ferenc József imázsát. Igen sajátosak például Zichy Nándor szavai, aki 1906-ban, tehát nem sokkal az alkotmányos küzdelmek lezárulta után kijelentette: „úgy, amint mi hívei vagyunk őfelségének, úgy híve ő az alkotmánynak.”²

Az előadás végül rövid kitekintést téve beszámol arról is, hogy a királyhűség rítusai hogyan éltek tovább a katolikus nagygyűléseken 1920 után, a „király nélküli királyság” korszakában, és a legitimista gondolat milyen szerepet töltött be ezeken az eseményeken.

Kovács Anita

Magyar írók József főherceg emlékezete nyomában

József főherceg, vagy ahogy ismertebb „Palatinus Jóska” hatalmas népszerűségnek örvendett Magyarországon, hazánkban élt és a magyar társadalmi és kulturális életben jelentős tevékenységet folytatott. Neve és munkássága mégis leginkább a cigánykérdés kapcsán emelkedik ki. A főherceg célja ugyanis az volt, hogy beemelje őket a magyar társadalomba. A kutatók is többször hangsúlyozták a főherceg szívjóságát és humanitását a cigányok felkarolásának motívumaként. Művei mellett – például *Cigány nyelvtan* vagy *A cigányokról. A cigányok történelme, életmódja, néphite, népköltése, zenéje, nyelve és irodalma* – letelepítésüket is szorgalmazta, bár kezdeményezései többnyire sikertelenek maradtak. József főherceg élete és munkássága utáni kutatás a szakirodalom „hiánya” miatt is indokolt. Mindaddig átfogóbb tanulmány vagy könyv csupán a cigánykérdés kapcsán született róla, s az is leginkább Soós Istvántól. A főherceg életútjára vonatkozó egyéb adatokkal mindössze néhány mondat erejéig, kisebb-nagyobb történeti munkákban találkozhatunk.

Előadásomban és munkámban József főherceg Magyarországon a magyar nép életében betöltött szerepét és jelentőségét vizsgálom meg. Az elemzésem központjába elsősorban Jókai Mór emlékiratait, újságcikkeit és az író és a főherceg között folytatott levelezéseiket állítottam. Jókai és a főherceg kapcsolatában meghatározó szerepet a tudomány töltötte be, többször értekeztek például a *Romano csibakéro sziklaribe*-ről. Kiemelkedő eseményként említhetjük meg József főherceg védnöki szerepét az 1893 őszen rendezett Jókai-jubileumon. Emellett azonban barátságáról is beszélhetünk kettejük között, hiszen levélváltásain kívül az is tanúskodik, hogy Jókai számos alkalommal – többek között szüreti mulatságon – vendégeskedett a főhercegnél Alcsúton. Jókai Mór személye és munkássága ráadásul több Habsburg életútjával is összefonódott a 19. században mint például Erzsébet királynéval vagy Rudolf trónörökösével, így kapcsolatuk összevetése szintén jelentős pillért nyújt. Utóbbi kapcsán kérdésként merülhet fel: vajon Rudolf halála befolyásolta-e, és ha igen, milyen mértékben Jókai kapcsolatát József főherceghez.

Jókai munkáival összehasonlítva, más magyar írók – Krúdy Gyula, Ortutay István, Thewrewk István, Vághó Ignác – szemelvényein keresztül is lényeges rávilágítani Palatinus Jóska személyiségére, életére és hazai kapcsolataira.

Munkámban továbbá arra is választ keresek, hogy József főherceg a 19. századi „magyarosítási” folyamatba hogyan illeszkedik be és milyen módon tér el ez más „magyarosított” Habsburg ábrázolásától.

---

² Zichy Nándor a legszükségesebb teendőkről. Alkotmány. XI. évfolyam 229. szám. 1906. szeptember 25.

Kovács Gergely

Boldog Károly Király egyházi tisztelete

Az 1922 óta eltelt bő 80 év Magyarország történelmének egyik legviszontagságosabb korszaka. Az Ausztriai Házból származó IV. Károly magyar király emlékét és tiszteletét mégsem pusztította el ez az időszak, a 2004-ben lezajlott boldoggá avatás pedig új lendületet adott ennek a világi és egyházi tiszteletnek.

A két világháború közti gazdag magyar szakirodalom közelről mutatta be Károly király személyiségét. A boldog király hétköznapijai, vallási és családi élete, humánus gondolkodásmódja, előremutató uralkodói tevékenysége és környezetére gyakorolt jelentős hatása is megjelent ezekben a nagyrészt szemtanúktól származó visszaemlékezésekben. Ebből a gazdag irodalomból táplálkozott a két világháború közti Károly király tisztelet, melyet a kommunista önkényuralom több mint négy évtizede elnémított ugyan, de meg nem szüntetett. A 2004-es boldoggá avatást követően Károly király életútjának szinte minden fontosabb hazai állomásán kultuszhely alakult, és a Károly-tisztelet új helyszínekkel is gazdagodott. A számos ereklye elhelyezés közül kiemelkedik a budapesti Szent István-bazilikában létesített ereklyeoltár: Károly király új hermájával.

II. János Pál pápa élete utolsó boldoggá avatása alkalmával emelte oltárra IV. Károly apostoli magyar királyt, ezekkel a szavakkal méltatta őt: „Olyan férfi ő, aki erkölcsi- és hitéletében egyedülálló teljességet ért el, és aki minden tőle telhetőt megtett övéért. Államfői cselekedetei mindenben az egyház társadalmi tanítását követték. Előmozdította az igazságot és a békét. Az életszentség utáni állandó vágyával és törekvésével példamutató keresztény házastársá, családapává és uralkodóvá vált.” Boldog Károly egyházi emléknapja: október 21., Károly király szentségi házasságkötésének dátuma, melyet 1911-ben a 2004 óta szintén szentté avatásra jelölt Bourbon-Pármái Zita királynéval kötött.

Kunt Gergely

„Álmaim Dezsőről” - Egy anya gyásznaplója elesett egyetlen fiáról

Az első világháború halottait szinte csak számokban tartjuk nyilván. Hiányoznak mögülük nemcsak a személyes történetek, hanem az is, hogy milyen hatása volt a hátrország lakosságára az, hogy rokonaik elesnek a fronton. Ebben persze szerepet játszhat az is, hogy a veszteség személyes traumájának a feltárására viszonylag kevés forrás áll rendelkezésre, s olyan felszínkarcoló forrásokat itt érdemben nem lehet használni, mint a gyász- és halotti jelentések, vagy katonai veszteséglisták.

A veszteség feldolgozására a fájdalom elviselését dokumentáló források nagyon kisszámúak itt (itt csak a naplók és a levelek jöhetnek számításba), s csak privátdokumentumokra lehet építeni e kérdés vizsgálata kapcsán. Ezekből azonban hiány van, mert a háború dokumentálására hivatott nagy archiváló intézmények döntően a katonák, és a katonáskodás tapasztalatait rögzítik, de arról hallgatnak, hogy hogyan hatott a hozzátartozókra az, ha nem jött haza a várva várt fiú/férj/apa/testvér. A gyászolók tömegei mennyiben és miként építettek a háborús propagandában is megjelenő hőskultuszra? – e kérdés mellett interdiszciplináris – azaz jórészt a pszichológiára, és azon belül is a pszichoanalízisre építő előadás és tanulmány alapja egy római katolikus vallású anya (Calderoni Sándorné) személyes naplója, amelyet 1932-ben adtak ki Budapesten. Feljegyzéseit 1916-tól kezdte el vezetni, azt követően, hogy egyetlen fia haláláról értesült. Naplójában a gyerekre vonatkozó emlékeit és elsősorban álmait rögzítette, több mint tíz éven át 1927-ig. A tanulmányban döntően ezeknek az elemzésére támaszkodom,

azt vizsgálva, hogy a fiának a hősként való megjelenése miként járult hozzá a veszteség feldolgozásához. Ugyanakkor azt sem hanyagolom el, hogy pszichológiai szempontból esetében egy komplikált gyászról van szó, hiszen a holttestet nem sikerült hazahozatnia és eltemetni, így ez az újabb trauma számos esetben jelent meg álmaiban vallásos világgépének elemeivel együtt.

Összességében tehát egy kifejezetten pszichológiára építő, de a hős kultusz személyes fogadtatásait sem elhanyagoló tanulmányról és előadásról van szó, amely egy úrt szeretne betölteni az első világháborút követő kollektív trauma vizsgálatának területén.

Landgraf Ildikó

„Király, pásztor és nyáj egy legyen!” Az uralkodócsalád reprezentációja az 1867–1918 közötti magyar populáris olvasmányokban és hatásuk a szóbeli hagyományokra

Az 1860-as évektől az osztrákokkal való kiegyezést kereső magyar politikusok, politikai körök tudatosan keresték azt a Habsburgot, akinek közvetítésével az 1848–49-ben ellenséggé vált két nemzet, a magyar és az osztrák közeledhet egymáshoz, aki már személyében összekapcsolhatja a magyar nemzeti és az összbirodalmi érdekeket, aki feloldja a nemzeti érzés és a nem-nemzeti dinasztia ellentétét. A modern nemzettudat kialakulása nyomán megjelent az az igény is, hogy a hatalom letéteményese azonosulni tudjon a nemzettel. A bécsi udvarhoz való hűség, a törvénytisztelet és a magyar nemzeti célok összekapcsolására 1848 előtt József nádor tűnt a legalkalmasabbnak. 1867 után kezdetben Erzsébet királyné bizonyult a legmegfelelőbbnek erre a szerepre, hogy áthidalja a törvényesség és az érzelmi idegenkedés közötti szakadékot. Az iránta táplált érzés egyszerre lehetett nemzeti és lojális, mégsem megalkuvó: hiszen a királyné kapcsolata az uralkodóval, Ferenc Józseffel valamint a radikálisan reform- és forradalomellenes császári udvarral épp olyan ellentmondásos volt, mint a magyaroké. Az 1880-as években ezt a szerepet egy időre megosztotta fiával, Rudolfal, a művelt, liberális szellemiségű, a császári udvar bel- és külpolitikájával egyaránt vitázó trónörökösrel. 1867 után, de különösen az I. világháború idejére a szabadságharcot vérbefojtó uralkodó megítélése változott, az öregedő, sok csapást megért császár képe sokkal kedvezőbb lett. Ebben a folyamatban fontos szerepe volt a királyt, az uralkodópárt, a Habsburg-családot népszerűsítő, a nagyközönségnek szánt populáris olvasmányoknak: többek között a viszonylag nagy példányszámban megjelenő képes családi lapoknak, valamint a koronázásra és az uralkodóház nevezetes alkalmaira kiadott emlékalbumoknak, a kalendáriumoknak, a tankönyveknek. Az iskolai ünnepségeknek vagy olyan nyilvános eseményeknek mint pl. a szoboravatók mind részük volt a Ferenc József-kép formálásában. Az 1867-es koronázás, az uralkodópár valamennyi magyarországi látogatása, ezek szöveges és képes beszámolóit is hatottak a Habsburg-folklór alakulására. Számos helyi történet őrződött meg a királyi menet útvjáról, hol, kik hogyan várták őket. Különösen az 1879-es, nagy szegedi árvíz után tett látogatás emléke maradt fent. Ezekre minden bizonnyal erősen hatottak az utazást megörökítő képek is. Az I. világháború idején a portréjával megjelenő katonai emléklapok, háborús olajnyomatok, falvédők, tányérok, poharak gyártása tömeg méretűvé vált, így a paraszti portákra is eljuthattak, erősítve a *nép jó atyja, jó királya*-képet. Az uralkodó nevéhez kapcsolódó folklórral az 1990-es évekig nem foglalkozott a magyar folklorisztikai kutatás, ahogy általában a nemzetközi sem, hol politikailag is kényes, nem kívánt téma volt, hol csak egyszerűen érdektelen. 1989 után fordult az érdeklődés az egykori Osztrák–Magyar Monarchia országaiban a 19. századi Habsburg-ház tagjainak a népi kultúrában is tetten érhető nyomai felé, összefüggésben a Monarchia időszakának történelmi újraértékelésével. Előadásomban annak bemutatására teszek kísérletet, hogy a nagy példányszámú, a társadalom

széles köréhez eljutott olvasmányoknak milyen hatása lehetett a Ferenc Józsefről, illetve tágabban a Habsburg-családról szóló folklór alakulásában.

Maczó Ferenc

IV. Károly király tiszteletének populáris emlékei

IV. Károly király 1916-ban, a Nagy Háború közepette lett az Osztrák –Magyar Monarchia uralkodója. A dinasztikus és nemzeti kultuszok időszerű felértékelődése mindinkább megmutatkozott a háborús időkben.

Előadásomban populáris (tárgyi) emlékeken keresztül próbálom meg összegezni a rövidéletű Károly-képet. Kultusza uralkodásának két éve alatt nem bontakozhatott ki, önmagában, tisztán tulajdonképpen bűvópatakként létezett. Kisebb-nagyobb mértékben a kezdetektől összekapcsolódott a háborús propagandával. Ugyanakkor e kapcsolódás mellett megjelent egy másik tényező is, mégpedig a keresztény társadalom felől, vagy inkább számára, mint példakép értékű uralkodó. A szimbolikus politika érték meghatározó szerepe vallási keretek között jelent meg.

A Trianoni országvesztés, és a király 1922-ben bekövetkezett halála után újabb fordulat következett be, kultuszának szimbolikus tartalmai átformálódtak, kiegészültek: a létrejött tragikus uralkodóképpel, megjelent az önfeláldozó népeiért szenvedő uralkodóképpel.

Marjanucz László

Az egy politikai nemzet versus nemzetállam koncepciója Deák és Eötvös gondolkodásában. A magyar politikai nemzet versus multietnikus társadalom

A magyar politikai nemzet fogalma történeti fejlődés eredménye. A „natio” fogalma már megjelenik a középkorban, de csak „nyelvi” kritériumot tartalmazott, ezért a rutének, románok, szlávok nem tartoztak a magyar nemzethez. XIII. századi okleveleink a már a „magyar nemzet államáról” beszélnek. A „natio” mégis inkább a magyar népet, s nem a nemzetet jelentette, vagyis néprajzi fogalom volt. Werbőczynél jelenik meg aztán a „nemzet” 350 évig fennmaradó fogalma: a populus Werbőczyanus. Az új nemzetfogalomban a „nép” (populus) a nemesekkel, a köznép (plebs) a nem-nemesekkel azonos. Ez a fogalom a nemzetet közjogi értelemben fogja föl, mert tagjai csak a haza földjének szabad birtokosaiból kerülhettek ki, a kiváltságos rendek tagjaiból. Ugyanakkor volt egy demokratikus vonása is e meghatározásnak, mert a nemesek között nem tett különbséget, sem vagyont, sem származást vagy nyelvet szerint. Pusztai jogi aktus útján magyar nemessé válhatott bárki nyelvre és származásra való tekintet nélkül. Ezért találunk soraik között sok román, szerbet, rutént, németet. Tehát a magyar nemzet (populus) nyitva állt a nemzetiségek (natio) fölöttérvő fiai előtt is. Ez a keret azonban a rendi kor végén megtelik a nacionalizmussal, a nemzeti öntudatra ébredt népek harcok világnézetével. A polgárosodás hajnalán bontakozott ki a „magyar” név kettős jelentése: van egy magyar nép, mint nyelvi-etnikai csoport, s van egy magyar nemzet, mint szellemi, majd politikai egység. Az „egy magyar politikai nemzet” fogalma, majd 1868 után gyakorlata, kísérlet a szentistváni állameszme és az ország tényleges társadalmi helyzetének (a nemzetiségi lakosság 50%-os arányának) szintézisére.

Miklós Péter

A dél-alföldi katolicizmus Erzsébet-kultusza. Árpád-házi Szent Erzsébet és a királyné tiszteletének párhuzamosságai

A tizenharmadik századi magyar származású Szent Erzsébet kultusza nem csak a Kárpát-medencében, de az egész katolikus világban megfigyelhető volt az elmúlt nyolc évszázadban (elég csak arra utalni, hogy Kolumbiában az ország patrónájaként tartják számon). A dél-alföldiek népi emlékezetében is több legendás elem, sajátos hagyomány, hiedelem fűződik nevéhez és novemberi ünnepnapjához. Erzsébet királyné a Ferenc József-i kor politikai kultusképzésének központi alakja volt, s a magyar katolikusság körében – a név miatt – a középkori szenttel állították párhuzamba (például szociális tevékenysége miatt). A szegedi nagytáj településen a népi hagyományvilágban éppúgy hagyott lenyomatot a királyné, mint a politikai kommunikáció „hivatalos” színtereinek számító tereken. Így például a huszadik század közepéig élő tápai hagyomány, hogy Erzsébet királynő a helyi „szentembör”, Füttyü Pista (Miklós Jakó István) gyógyította. Az Újszegeddel 1880-ban kibővült város a parkját a királyné tiszteletére Erzsébet-ligetnek nevezte, s ott Szent Erzsébet emlékezetére az 1910-es évek elején templomot építettek a helyi polgárok adományaiból, valamint Szeged szabad királyi város és az uralkodó anyagi támogatásával. Az iskolanővéreket Temesvározt és Szegeden megtelepítő Oltványi Pál prépost pedig Erzsébet-kórház létesítésére tett alapítványt ugyanakkor. Az előadás elsődleges forrásai – Kálmány Lajos, Bálint Sándor és Magyar Zolán kutatásai mellett – a Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár dokumentumai.

Nagyillés Anikó

A száműzött királyfi. Habsburg Ottó alakjának szimbolikus és narratív megformálásai

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és az első világháborút követő politikai harcok következtében a jobb- és baloldal ismét ideológiai tartalmat nyert. Ezen a két oldalon belül a radikalizmus foka alapján több csoport jött létre. Ebben a politikai sokféleségben született meg a legitimizmus, amelynek fő törekvése IV. Habsburg-Lotharingiai Károly trónigényének maradéktalan érvényesítése volt.

A legitimisták nem adtak ki részletes politikai programot, illetve nem fektették le a mozgalom elméleti alapjait. Forrásként így egyrészt az ebben az időszakban megjelent sajtóforrásokat, másrészt a propagandisztikus célból kiadott, Ottó életét bemutató könyveket vizsgálok.

Blaskó Mária „A Kiskirály” című könyvét 1924-ben adták ki. A műnek két szálon futó cselekménye van, amelyben a szerző Ottó és egy hadiárva kisfiú életét állította párhuzamba. Ottó életének bemutatása a szentekről (különösen Szent Imre) szóló leírással rokon. A könyv tanmese: egyrészt kialakít egy ideális, követendő Ottó képet, másrészt bemutatja, hogy hogyan kell a Kiskirályhoz viszonyulni. A szerző összesen 85 füzetet, könyvet írt, melynek nagy része olyan személyekről szólt (egyházi és világi személyek egyaránt), akik követendő példaképként szolgálhatnak. A Kiskirály ebbe a sorba illeszkedik.

A műben nagy hangsúlyt kaptak a gyerekek. Ennek hátterében az állt, hogy Blaskó Mária a Szívőárda főszervezője, illetve a Szív újság gyermekrovatának szerkesztője volt. Művének fő célközönsége tehát a gyerekek és természetesen rajtuk keresztül a felnőttek is.

Előadásomban azt elemzem, hogy a királysághoz, államisághoz való viszony hogyan tükröződik a szépirodalmi műben.

Oláh János

Magyar ünnepek - zsidó ünnepek - történelmi párhuzamok. Löw Immánuel szegedi főrabbi 1896 május 3-i, a horgasi vásártéren elhangzott „ezredévi ünnepi beszédé”-nek narratívája és mentalitása

Löw Immánuel szegedi főrabbi 1896 május 3-án mondott egy „ezredévi ünnepi beszédé”-t, a horgasi vásártéren, mert akkora tömeg kívánta hallgatni, hogy nem fértek be a helyi zsinagógába. Löw beszédének elemzése több szempontból is érdeklődésre tarthat számot és szervesen illeszkedik a konferencia tematikájába, hiszen a beszéd tartalma eklatáns példája a nemzeti kötődések szimbolikus változásának és annak transzparenszé tételének. Egy idézet a beszédből: *„Hat ünnepet ülnék minden esztendőben és a magyar nemzetnek is ilyen hat ünnepe az, amely korszakot alkot, fordulót képez, amelynek világító fáklyája mellett történetünket szemügyre véve nyomról-nyomra kísérhetjük az első szeretett királyunkig, Árpádtól Első Ferencz Józsefíg.”*

Pejin Attila

Dinasztikus? Nemzeti? Lokális? A zentai csata (és Savoyai Jenő) emlékezete

Előadásom egy olyan kérdést tárgyal, amellyel korábban – egyes részleteiben, bizonyos összefüggésekben, de mindenképp csak érintőlegesen – Benda Kálmán (1987), legutóbb pedig Mohay Tamás (2008) is foglalkozott. Benda Savoyai Jenő és a magyarok közötti viszonyokról szolt, Mohay pedig – a máriapócsi kegyképpel kapcsolatban – a zentai csata magyar történelemhez való kötődésére tért ki. Mind Savoyai Jenő, mind pedig a zentai csata esetében többféle kötődés, koronként pedig azok hiánya fedezhető fel, akár az évfordulókkal, akár emlékművek állításával vagy akár histográfiai tárgyalásukkal kapcsolatosan, nem tévesztve szem előtt egy helyi monda különféle variánsainak felbukkanását sem, amellyel a közlésen túl (Bodor Géza 1972) komolyabban (tudtommal) senki sem foglalkozott.

Azt gondolnánk, hogy több mint három évszázad múltán a zentai csatáról, illetve annak főszereplőjéről (egyben a Habsburgok talán legismertebb, legmarkánsabb hadvezéréről) nem sok újat lehet mondani. Ám ha meggondoljuk, hogy (tudtunkkal) a zentai csatáról csupán két kis monográfia jelent meg magyar nyelven: az egyik a 19. század elején, zentai megbízásból (az Ugróczi-féle), a másik pedig a 19. század vége felé (a Dudás féle), s a magyar nyelvű Savoyai-életrajzok is ebben a században kerültek kiadásra, akkor azt mondhatjuk, hogy legalábbis ez az érdektelenség megérdemelné a figyelmet; továbbá az is, hogy a 19–20. század fordulóján mintha a lokális kötődések számai is elpattantak volna. Ezt a jelenséget kíséreljük meg minél sokoldalúbban feltárni, megvilágítani az eddigi feldolgozások, továbbá korabeli források (levéltári dokumentumok, helyi sajtó) segítségével.

Petercsák Tivadar

Első világháborús propaganda képeslapok

A 19. század utolsó harmadában Európa-szerte, így Magyarországon is elterjedő képes levelezőlap az üzenetközvetítés mellett illusztrációi révén vált a tömegkultúra részévé. Korán felismerték a műfajban rejlő reklám és propaganda lehetőségét. A 20. század első két évtizedét tekinthetjük a képeslap „aranykorának.” Az első világháború éveiben nemcsak a családok és a fronton levő katonák kapcsolattartásának volt az egyik legfontosabb eszköze, hanem a tömegtájékoztatás és a háborús propaganda is élt a népszerű műfaj lehetőségeivel. Az előadó a szerencsi Zempléni Múzeum képes levelezőlap gyűjteménye alapján tárja fel a témakör jellemző megjelenési formáit.

A háború kirobbanásakor jelentek meg a Ferenc Józsefet ábrázoló képeslapok ezrei, amint a híres kiáltványát írja, vagy a népeiért és a hadseregéért imádkozva mutatják. A jó király eszményét terjesztették a harctereket és a sebesülteket meglátogató uralkodót ábrázolókat, de népszerűek voltak a nemzetiszínű zászlós lapok a Szózat kezdő soraival vagy a Kossuth nóta aktualizált változataival. A rajzos színes lapok rohamozó katonái az osztrák, magyar és német csapatok, majd az új szövetségesek katonáinak a hősiességét illusztrálták. A bátor magyar bakával szemben mindig az ijedt arcú ellenséget ábrázolják. A központi hatalmak egységét szimbolizálták a Vilmos császár és Ferenc József arcképével megjelenő lapok, amelyeken katonáik és országuk zászlói is megtalálhatók.

A Pesti Hírlap térképes lapokat jelentetett meg a háborús frontvonalak állásáról. A hadifénykép kiállítások felvételei a képeslapokon a győztes csatákra, a háborús dicsőségekre hívják fel a figyelmet, amit gyakran német és magyar nyelvű kommentárokkal, lelkesítő szövegekkel is elláttak. A direkt propaganda lapok egyértelmű üzenetet közvetítettek: a magyar és a központi hatalmak katonái egy szent cél érdekében igazságos háborút vívnak.

1914-1918 között az ünnepi és egyéb üdvözlőlapok is ábrázoltak háborús jeleneteket, az uralkodók és családtagjaik arcképét, illetve amelyeken a frontra induló, vagy ott őréséget álló katonát láthatjuk, aki ott is a családjára gondol. A maga elé képzelte szerettei arcképe mellett egyszerű versezetekkel is fokozták a hatást. Népszerűek voltak a központi hatalmak haditechnikai fölényét bizonyító újévi üdvözlő kártyák.

Rada János

Értékrend, identitás és szubjektív történelem egy liberális pap naplójában

A polgárosodás, az egyházpolitikai reformok feszültségeket generáltak a polgári állam és a katolikus egyház között. A régebbi egyháztörténet-írás, amely igen sötét képet festett e történelmi periódusról, e konfliktust a liberalizmus és a katolicizmus komplex konfliktusaként látta. A liberális gondolatok ugyanakkor a katolikus papok között is hatottak. Igaz, a piarista Török Jenő úgy fogalmazott, hogy „a liberális-katolikusok alól a tévedhetetlenségi dogma kihúzta a gyékényt, választani kellett tehát kettő között: az egyház vagy a liberalizmus iránti hűség között”. Kuti Márton a liberális egyházreform híveként kapcsolódott be a katolikus autonómiamozgalomba, majd az 1869-es autonómiai kongresszus papi szónokaként vált ismertté. Miután a plébános püspökével is konfrontálódott, hogy a papi pályán maradhasson, felhagyott a liberális gondolatok nyilvánosság előtti képviselésével. Ugyanakkor titkos naplóba kezdett, amely az önigazolás és a belső ellenállás fontos helyévé vált számára. 1874 és 1909 között összesen tizenhat kötetet írt. Itt jegyzett gondolatai a kor tipikus egyházkritikai gondolatai voltak, amelyeket akkor sem tagadott meg, amikor kanonokká, majd préposttá vált.

Kuti rendre olyan értékek mellett tett hitet, mint például a hazafiság, a humanizmus, a tolerancia, a katolikus egyházat pedig épp ezek ellenségeként láttatta. Így például – ahogy más antiklerikális szerzők is – mindig szembe állította az állam és a nemzet iránti hűséget a Róma iránti feltétlen hűséggel. Tulajdonképp egyházával szemben pozicionálta magát, papi hivatását pedig önmegtagadásként értelmezte. Kuti naplójában egy saját, a liberális és polgári értékeknek megfelelő vallást dolgozott ki, amelyet észvallásnak nevezett. A felekezetiégtől elszakadt, toleráns hit és az ún. magánvallás jelensége egyébként másutt is megjelent a korban. E pozícióból a politikai életről is igen más képet festett, mint a történeti irodalom java része. Kuti végig a politikai és a társadalmi reakció előretörését, valamint a liberalizmus és a polgári állam meghátrálását, de legalábbis kompromisszumkényszerét emelte ki.

Speidl Zoltán

A „számkivetett”, és a „mesebeli” király. IV. Károly és fia, Ottó – legitimista legendák

Ismertek azok az események, melyek az utolsó magyar király és családja sorsát alakították, egy sok évszázados, európai vezető szerepet betöltő uralkodó ház széthullását, s az ezer éves magyar királyság megszűntét eredményezték. A 2004. október 3.-án boldoggá avatott IV. Károly és elsőszülött fia, Ottó, életútjával könyvtárnyi irodalom foglalkozik. És tudjuk azt is, hogy a trón betöltésének kérdése, a két világháború között tovább élt.

Előadásom azt igyekszik megmutatni, hogy az 1921-es sikertelen restaurációs kísérletek, a detronizáció, valamint IV. Károly madeirai száműzetése, és 1922. április 1-jén bekövetkezett halála után, a Habsburgokhoz hű hazai legitimisták miként igyekeztek - mindenekelőtt a nyomtatott szó útján- híveket szerezni maguknak. Hogyan akartak felmutatni, terjeszteni egy olyan képet az utolsó magyar királyról, IV. Károlyról, s remélt utódjáról, Ottóról, amely a trón Habsburgok általi esetleges újbóli betöltéséhez lelkileg, érzelmileg készíti elő társadalmat.

Gróf Apponyi Albert 1922. április 9-én, a Szent István Akadémia IV. Károly emlékezetére tartott ülésén így fejezte be beszédét: „...*egy jóságos király meghalt, de a szent korona nem hal meg s vele együtt halhatatlan a nemzeti feltámadás reménye.*” Ez a mondat akár a vezérfonala is lehet a legitimista törekvésnek. A cél elérésének egyik fontos eszközeként az elhunyt király, a remélt majdani király, s a hitves és anyja, Zita királyné vonzó tulajdonságait vonultatatták fel. Vagyis: olyan történetek, pozitív jellemvonások felmutatása volt a feladat, melyek azt sugallják: igen, a volt uralkodó család tagjai példát mutattak, jót akartak és akarnak, méltók a követésre, s alkalmasak a Trianon utáni Magyarország vezetésére.

Melyek ezek a mindenekelőtt emberi, polgári - s nem feltétlenül uralkodói, politikusi - vonások? A szolgálatra felkészítő nevelés, a szép családi élet, a hithez való tántoríthatatlan hűség, a magyarság szeretete, a béke akarása, a szegények sorsáért érzett felelősség, és sorolhatnánk még... Egy legendárium kialakítása folyt. A legendárium valójában létező tulajdonságokból épült, és sokszor valós - esetenként meglehetősen felnagyított- történeteket tárt az emberek elé.

Végezetül: mivel feladatomban azt tartottam, hogy bemutassam a „legendakör” néhány elemét, hogy láttassam mit kaptak az akkori olvasók, nem foglalkoztam azzal, hogy mi az, ami esetleg tényleg csak „szép mese” volt, s mi az, ami a valóságról, az igazról szólt.

Szalay Olga

Birodalmi, holott nemzeti, mégis nemzetek feletti. Bartók és Kodály korszakjelző katonadal-gyűjteménye a Nagy Háború idejéből.

1916-ban Bartók és Kodály az osztrák Hadügyminisztérium nagy népdalgyűjtő vállalkozásában való részvételre kaptak felkérést. Nevezetesen arra, hogy *Száz magyar katonadal* címmel egy kis katonadal-gyűjteményt állítsanak össze, amelyet a megjelenés után zsebkönyv formájában a katonák közt osztanak szét használat céljából. Hasonló kiadványok születtek volna a Monarchia minden nemzetisége anyagából is. A vállalkozás más kiadványokkal és rendezvényekkel együtt a Monarchia egy végső nagy erődemonstrációja volt, ugyanúgy, mint az a nagyszabású zenetörténeti koncert, amelynek Bartók és Kodály zeneszerző, Bartók pedig előadó résztvevője is volt. Bartók és Kodály a bécsi Hadügyminisztérium Zenetörténeti Központja felkérésének eleget téve, 1916-ban több kaszárnyát végigjárt, katonadalokat gyűjtve. Jelen előadás a felkérő osztrák intézmény és a népzene gyűjtő szerkesztők szempontjainak sajátos ellentmondásait világítja meg. Kitér arra, hogy a gyűjtemény a magyar zenei identitás jellegzetességeinek fontos felismeréseit hordozza, mivel valójában maga a háború is nagymértékben oka volt egy zenei korszakváltásnak, a magyar új stílus elterjedésének. A katonadalok kapcsán Kodály a magyar katonák részvételének egy magasabb szintű, nemzetek feletti dimenzióját is megfogalmazza.

Az elkészült, és nyomdába került gyűjtemény megjelenése a háború befejezésével elakadt, kottás része pedig később elveszett. A *Száz magyar katonadal* a fennmaradt részek alapján rekonstruált formában, a népdalkiadási vállalkozást kísérő dokumentumokkal, magyar és német nyelven az előadó szerkesztésében jelent meg 2010-ben könyv formájában, és még ugyanabban az évben az szicíliai Palermóban nemzetközi elismerést, Giuseppe Pitre-díjat kapott.

Szigeti Jenő

„A királyt tiszteljük, annak parancsolatait teljesítjük” Kommunisták voltak-e a hívők a dualizmus idején?

A Pest-Budai hívők első írásos nyoma a szabadságharc után egy 1850. április 18.-én kelt, Bécsből érkezett leirat nyomán fogalmazott jelentés. Egy Szór Ferenc nevű kommunistát kerestek, akit ugyan nem találtak, de a Pest-Budai hívő házi gyülekezeteket, mint gyanús összejöveteleket gondosan jelentették a magas Helytartó Tanácsnak. A vizsgálat kiderítette, hogy nem az államhatalom megdöntésére irányul a jámbor nazarénus és baptista hívők házi istentisztelete. Viszont az úgynevezett történeti egyházak, akiket az állam hatékony szekta ellenes misszióra buzdított, igyekezett a kommunista váddal az államot arra rávenni, hogy adminisztratív eszközökkel szorítsa vissza a hívő közösségek terjedését. Ezért arról cikkeztek a protestáns lapok: „félő, hogy Owen úr eszméi uralkodnak közöttük”. Még a nagyhirű Ballagi Mór is kommunistasággal vádolja az egymást segítő, puritán életformát gyakorló hívőket.

A dolgozat a ránk maradt források alapján felvázolja a dualizmus korabeli szabadegyházi mozgalmak államhoz való viszonyát, a nazarénusok katonai szolgálattal kapcsolatos konfliktusait, az induló baptista, metodista adventista missziók ide vonatkozó tanításait. Igyekszik megvilágítani azt is, hogy a két világháború közötti hivatalos államin szekta-ellenes kampéány honnan vette érvrendszerét.

Vér Eszter Virág

„...derék nő volt, férjének koronája...” Adalékok az Erzsébet-kultusz magyarországi ünnepléstörténetéhez az izraelita közösségek megemlékezéseinek tükrében

Előadásom arra keresem a választ, hogy a 19. század folyamán, illetve a századfordulón (a világháború kitöréséig) miként változott az uralkodó feleségét övező kultusz tartalma, melyek voltak közbeszédet meghatározó súlyponti sémái, valamint az azonosságtudat döntő befolyására gyakorolt tényezők, a korszak identitás erősítésére szolgáló törekvései nyomán, mely az uralkodó (viszonylagos) negatív magyarországi recepciójának eredményeként feleségét jelölte ki, mint a lojalitás kinyilvánításának esetleges (elfogadott) „tárgyaként”. S ennek nyomtatékosításra miert, hogyan és milyen elemeket használtak fel a vallásból a sajtóban, illetve az egyházi beszédekben – eredetét meghatározóan a dinasztikus szentkultuszok egy késő variánsának „visszavezetve”, s mintegy átmenetet képezve a modern személyi kultuszok jellegzetességei között, e kettő „korai” ötvözeteként is értelmeződve – is megjelenő kultusz formálásához. A nyilvános kánon elemeinek vizsgálatakor, milyen felekezeti differenciák mutathatóak ki, annak következtében, hogy mind az additív, mind a szakrális panelek a korábbi hagyományos, a dinasztia vallásának, illetve a keresztény társadalom többségének hitelveit követve elsődlegesen katolicizmusból merítkezett, ennek megközelítőleg profanizálódásaként. A téma vizsgálata során – elsődlegesen a felekezeti kereteken belül megvalósuló megemlékezéseket tűztem ki célul, kitekintve az országos ünnepségekben való esetleges részvételre, illetve az uralkodó családon belüli eltérő megközelítésmód feltárására, valamint az egyes analógiák megvilágítására, továbbá e kultuszforma kialakulást mennyiben árnyalták más felekezetek között megnyilvánuló eltérések, illetve esetlegesen maguk a liturgikus különbségek. Politikai-ideológiai súlya mellett vallási tekintetben milyen jellegű „befolyásolást” jelenthetett, illetve mennyiben fogadtatható el személye, illetve gondolkodásmódja a közösségekben. S melynek szerves folytatásaként hogyan illeszkedett kultusza a hagyományos ünneprend tradíciójába s ennek következtében a születés, halál és házasságkötéshez kapcsolódó ünnepek átvételének milyen módjai rekonstruálhatóak a rendelkezésre álló forrásokból. Esetlegesen mennyiben lehet jelen ideológiai háttérű tiltakozás ezek megvalósítása során, valamint az akkulturáció különböző mértékének egyes megnyilvánulásai az ünnepségek realizálásánál, illetve az egyes településeken mennyiben találkozunk esetlegesen egymással konkuráló megemlékezéseket felekezetek, illetve irányzatok tekintetében is kiterjesztve vizsgálatunkat.

Az Erzsébet-kultusz a személyéhez kapcsolódó ünneprendben nyilvánult meg a legösszetettebb módon. E kiemelten kezelt ünnepnapokhoz köthetően (haláláról való megemlékezés, születés- és névnap-i köszöntők) az évek során rögzülő szokásrend s ezek ismétlődő rítusai hasonló felépítésű ünnepségek megtartását eredményezték, amelyekben az egyes felekezetek is jelentős szerepet játszottak: istentiszteletek, valamint a kultusz „haigográfiájában” az Erzsébethez köthető vallásos motívumok előszeretettel alkalmazott elemekké válnak a kultikus narratívában, illetve lehetséges szakralitást erősítő párhuzamkeresései az ünnepségek legfőbb jellemzői. E kiemelten kezelt szakrális elemek között megtalálhatóak voltak a mártíromság motívumai mellett, bibliai utalások, valamint a női eszménykép megjelenítésének igénye is.

Mind hagyományos történeti, valamint vallástörténeti (drósék, heszpédek, imakönyvek, felekezeti sajtó stb.) forrásokat, illetve emellett, ennek kiegészítésére s egyenlő súllyal „kezelve” pregnánsan kultikus jelleget mutató forrásokat is egyaránt be kívánom vonni a feltárására irányuló vizsgálatba. Kiemelten fontosnak véltem a speciálisan kultusztörténeti s egyúttal vallástörténeti források feltárását, amelyek e tekintetben nem kellően ismertek, korábban más szempontú (pl.: homiletikai) kiértékelésük valósulhatott meg. S ennek jellegzetes

példájaként Blau Lajos és Lőw Immanuel homiletikai tevékenységének e specifikus területével is foglalkozni kívánok, Erzsébet vonatkozású heszpédjeik (valamelyest részletesebb) elemzésével. A kutatás túlnyomórészt az OSzK, valamint az OR-ZsE Könyvtára törzsgyűjteményének, hírlapanyagának, valamint aprónyomatvány kollekciójának részleges bemutatására épül; a nyelvi korlátok következtében – héber és jiddis nyelvismeret hiányában – elsősorban a magyar nyelven is hozzáférhető drósékon, illetve heszpédeken alapul, kiegészülve a felekezeti sajtó áttekintésével, s amely vélhetően (jelentős mérvű) eltolódást eredményez(het) a kongresszusi irányzat javára.

Veres Emese Gyöngyvér

Az 100 000 koronás segély

Amikor 1916. augusztus 27-én Románia hadat üzenet a Monarchiának, csapatai rögtön át is lépték a határt. A határ mentén lakó erdélyiek menekülésre kényszerültek. A menekülteket az állam, civil és egyházi szervezetek, de az uralkodói család is segítette. József főherceg 20 ezer koronát, míg Ferenc József császár 100 ezret juttatott el az Est főszerkesztőségébe. Ferenc József már nem is érte meg, hogy menekültjei hazatérjenek otthonukba. A halálhírről minden újság tudósított. Néhány szerkesztőség már visszatért, még ha olvasótábora nem is. A császár halálhíre kapcsán néhány vidéki lapba, valamint az evangélikus levéltári forrásokba tekintünk be.

Zima András

Dinasztikus hűség egy dinasztianélküli korban

Az első világháborút követően a magyar véleményformáló elit zsidósággal kapcsolatos nemzeti stratégiája megváltozott. A korábbi asszimilatív nemzetkonceptiót az etnicista stratégia váltotta fel. A Monarchia időszakának felfogása izraelitát és keresztényt különböztetett meg, az új stratégia zsidó és magyar differenciálást alkalmazott. Az önmagát a magyar nemzet részeként felfogó neológ elit a dualizmus időszakára aranykorként tekintett. Előadásomban azt vizsgálom, hogy a neológ Egyenlőség című lapban, a Horthy-korszak Magyarországhoz való lojalitás mellett, miként jelent meg a Dinasztia és az elpusztult Monarchia iránti sóvárgás, miközben az Egyenlőség sem vonhatta ki magát a Horthy-korszakban főáramban lévő Habsburg-ellenes, függetlenségi diskurzus hatása alól.

Jegyzetek

„A KIRÁLYHŰSÉG JÓL BEVÁLT ÚTJÁN...”

RENDI ÉS NEMZETI KÖTŐDÉSEK SZIMBOLIKUS
VÁLTOZÁSAI 1867 ÉS 1918 KÖZÖTT

Szeged, 2014. november 4-5.

Konferencia

Fővédnöke

Habsburg György

rendkívüli és meghatalmazott nagykövet

2014. november 4.

Szegedi Városháza

6720 Szeged, Széchenyi tér 10.

Köszöntők (13.00-14.00)

(Habsburg György, Pál József)

Király és nemzet – szekció:

14.00-16.10 (Landgraf Ildikó,
Marjanucz László, Gerő András,
Szalay Olga)

Lojalítások – szekció:

16.20-18.35 (Cieger András,
Fenyves Katalin, Pejin Attila,
Speidl Zoltán, Oláh János,
Jakab Albert Zsolt)

SZTE-BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék Folyosó Galériája

6722 Szeged, Egyetem utca 2.

Királyhűség és hazafiság: 19.15 (A kiállítást megnyitja: Zombori István)

2014. november 5.

Szegedi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

6722 Szeged, Egyetem utca 2.

Magyarok királynéja –

szekció: 9.00-10.50 (Miklós
Péter, Vér Eszter Virág, Hrotkó
Larissa, A. Gergely András,
Cs. Tóth Gabriella)
Bálint Sándor terem

A királyhűség rítusai –

szekció: 9.00-10.50
(Klestenitz Tibor, Bartha Anita,
Ledniczky Lívia, Barna Gábor,
Földvári József,
Frauhammer Krisztina)
SZTE-BTK Kari konferencia
terem

Első világháború – szekció:

11.00-12.50 (Petercsák
Tivadar, Bíró Ákos, Kunt
Gergely, Kovács Anita,
Illyés Bence)
Bálint Sándor terem

A katolikus uralkodó –

szekció: 11.00-12.50 (Gájer
László, Szigeti Jenő, Rada János,
Bednárík János,
Veres Emese Gyöngyvér)
SZTE-BTK Kari konferencia
terem

A béke királya – szekció:

13.40-16.30 (Maczó Ferenc,
Glässer Norbert, Zima András,
Kovács Gergely, Barkó Gábor
Ágoston, Nagyillés Anikó)
SZTE-BTK Kari konferencia
terem

Közreműködnek:

Kálmán Gergely (hegedű), Káuzli Bálint (orgona), Kovács
Botond és Debreczeni Viktória (trombita), Farkas Ákos
(kürt), Liptai Csaba (harsona), Masa Richárd (tuba)

MTA-SZTE
VALLÁSI KULTURÁLATÁNTANI CSOPORT

Szegedi Tudományegyetem
Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

Országos Rabbiképző
- Zsidó Egyetem

